

PŁOCKIE KOŁO TOWARZYSTWA ROZWOJU ZIEM WSCHODNICH

Abstrakt

W 1935 r. powstało w Płocku koło Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich. Zajmowało się organizowaniem wycieczek dla dzieci, organizacją pomocy materialnej, wysyłaniem polskich książek oraz propagowaniem tematyki kresowej. Prezesem koła był Aleksander Wyczałkowski.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Rozwoju Ziem Wschodnich, Kresy, Aleksander Wyczałkowski, Płock 1935-1939

W styczniu 1935 r. powstało w Płocku koło Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich, organizacji społecznej, która stawiała sobie zadanie stopniowego podnoszenia gospodarczego i społecznego tego obszaru, aż do całkowitego zniesienia różnic między wschodem, a zachodem II Rzeczypospolitej. Jednak zagadnienie to stawiała nie jako odrębny problem, ale widziała potrzebę ujmowania tematyki kresowej w całości interesów państwa¹.

Protoplastą TRZW było utworzone w 1932 r. Towarzystwo Bibliotek dla Województw Wschodnich. Jego zadaniem miało być dostarczanie ruchomych biblioteczek, zaopatrzonych w sto pozycji książkowych, skatalogowanych i wyposażonych w niezbędne materiały kancelaryjne. Organizatorzy, na czele z Józefem Kożuchowskim i Piotrem Jarockim, postanowili rozszerzyć działalność i 11 października 1933 r. odbyło się zebranie założycielskie TRZW, na którym uchwalono statut organizacji².

Jako cel działania TRZW stawiało sobie „rozwój stanu kulturalnego i gospodarczego Ziem Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w ramach państwowości polskiej”. Dla jego realizacji miało prowadzić wszechstronną działalność, a zwłaszcza:

1. Współdziałać i występować do władz i instytucji w sprawach objętych działalnością Towarzystwa.
2. Inicjować i organizować współpracę stowarzyszeń społecznych.
3. Wydawać czasopisma, książki, broszury, ulotki, komunikaty itp. w sprawach wchodzących w zakres działalności Towarzystwa.
4. Urządzać koncerty, przedstawienia teatralne, organizować teatry amatorskie, obchody itp.
5. Organizować i popierać szkolenie działaczy oświatowych i gospodarczych.
6. Zakładać i prowadzić biblioteki, czytelnice, świetlice, ochronki, bursy, szkoły, itp.
7. Popierać organizacje młodzieży, w szczególności wiejskiej, harcerstwo, wychowanie fizyczne i wojskowe.

8. Inicjować powstawanie i popierać placówki gospodarcze, ze szczególnym uwzględnieniem spółdzielni, udzielać informacji o rynkach zbytu, warunkach handlowych, tworzeniu warsztatów pracy itp.³

Istotną kwestią było zdefiniowanie samego pojęcia i terytorium Ziem Wschodnich. W towarzystwie przyjęto, iż charakteryzują je dwa czynniki: wieloletnie zapóźnienie gospodarcze i kulturalne oraz występowanie problemów narodowościowych. Były to więc: ze względów narodowościowych Chełmszczyzna i Łemkowszczyzna oraz:

- całe województwo wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wołyńskie, tarnopolskie i stanisławowskie,
- powiaty grodzieński, wołkowyski, suwalski, augustowski, sokólski, białostocki, bielski, województwa białostockiego,
- powiaty wchodzące w skład Okręgu Lwowskiego – sokalski, żółkiewski, lwowski, bóbrecki, rawski, jaworowski, gródecki i rudecki,
- wschodnie powiaty wchodzące w skład Okręgu Przemyskiego – lubaczowski, jarosławski, przemyski, mościcki, samborski, dobromiński, sanocki, leski, turczański, drohobycki⁴.

Najważniejszymi organami TRZW były Walne Zjazdy, Rada Główna i Zarząd Główny. Odbyły się trzy Walne Zjazdy: 11 października 1936 r., 22 maja 1938 r. i 11 czerwca 1939 r., które wybierały władze, udzielały absolutorium i wyznaczały kierunki działań Towarzystwa. Rolą Rady Głównej było nadzorowanie Zarządu Głównego. Przewodniczącym Rady był Aleksander Prystor, który w 1938 r. otrzymał godność członka honorowego TRZW⁵. Zarząd Główny, na czele którego stał J. Kożuchowski, koordynował działania kół i okręgów oraz prowadził samodzielną działalność bezpośrednio, bądź też poprzez powołane w tym celu sekcje. Przy Zarządzie istniało 16 sekcji oraz 5 autonomicznych instytucji m.in. Komitet dla Spraw Szlachty Zagrodowej na Wschodzie Polski⁶.

Opisanie całokształtu działania Towarzystwa przekracza ramy niniejszego artykułu. Na polu gospodarczym TRZW koncentrowało się na pozyskiwaniu nowych oraz koordynacji dotychczasowych inwestycji na Kresach. Dążono do rozwoju polskich warsztatów pracy, głównie przez wspieranie kas bezprocentowych i organizację kursów. Na szeroką skalę prowadzona była akcja pomocy materialnej; okręgi zachodnie i centralne pozyskiwały środki dla pozostających pod ich opieką okręgów wschodnich.

W działalności społecznej TRZW było zaangażowane w akcję rewindykacyjną na terenie Wołynia i Galicji Wschodniej. W stosunku do Ukraińców postulowało jednak odrzucenie metod represyjnych, a oddziaływanie poprzez wzmocnienie atrakcyjnej siły polskości. Propagowano turystykę na Ziemiach Wschodnich, wysłano w teren ponad 600 specjalnie przygotowanych stumowych biblioteczek, organizowano kolonie letnie w centralnej i zachodniej Polsce dla kresowych dzieci i młodzieży.

Działalność naukowa Towarzystwa polegała m.in. na powołaniu (przy współpracy z Komisją Naukowych Badań Ziem Wschodnich) Instytutu Gospodarczego Ziem Wschodnich oraz prowadzenie Studium o Ziemiach Wschodnich dla studentów wyższych uczelni planujących w przyszłości pracę na Kresach. Istotną rolę w promowaniu problematyki kresowej i samego TRZW odgrywał „Rocznik Ziem Wschodnich” wydawany od 1935 r., a w działalności wewnętrznej „Biuletyn TRZW” i „Komunikaty Zarządu Głównego”. Ponadto opublikowano 54 książki⁷.

Jednostkami podstawowymi TRZW były koła, które podlegały okręgom. Koła powinny liczyć co najmniej dziesięciu członków, obejmować jedną lub kilka miejscowości. Ich zadaniem miało być realizowanie celów Towarzystwa, propaganda, pozyskiwanie członków i funduszy, wnioskowanie do okręgu w sprawach potrzeb terenowych, przekazywanie do okręgu 50% wpływów ze składek. Skład zarządu koła liczył siedem osób. Organizowanie kół należało do delegatów wyższych władz Towarzystwa. Delegat zwoływał zebranie organizacyjne, na którym wybierano zarząd i komisję rewizyjną koła, które rozpoczynało działalność po zarejestrowaniu przez zarząd okręgu. Rozwiązanie koła mogło nastąpić decyzją władzy nadrzędnej TRZW. Członek Towarzystwa miał być osobą otwartą, inicjującą działania, „duszą towarzystwa”, ale jednocześnie widziano potrzebę selekcji kandydatów, tak by pozostali wyłącznie ci, którzy zobowiązaliby się do konkretnej pracy⁸.

Obszar działania okręgu warszawskiego początkowo wykraczał poza teren województwa, z czasem

Logo Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich

Źródło: Statut Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich i instrukcja organizacyjna, Warszawa 1934.

został jednak ograniczony. Z istniejących początkowo 26 kół pozostało 11, były to koła w: Brzezinach, Grójcu, Mińsku Mazowieckim, Modlinie, Płocku, Płońsku, Pułtusku, Rawie Mazowieckiej, Skierniewicach, Sierpcu i Żyrardowie. W 1934 r. delegatem Zarządu Głównego mianowano gen. Mieczysława Mackiewicz, który doprowadził do powołania zarządu okręgu, zostając jego prezesem. Jego następcą 5 kwietnia 1936 r. został płk dypl. Zygmunt Bohusz-Szysko. Przy zarządzie działały sekcje: turystyki, propagandy i kolonii letnich. Oprócz doraźnej działalności, jak zbiórka książek, czy organizowanie kolonii, okręg podjął działania służące promocji wyrobów przemysłu ludowego Wileńszczyzny. Okręg warszawski początkowo opiekował się Wileńszczyzną, następnie wraz z lubelskim i działającym w ramach okręgu stołecznego Kołem Przyjaciół Wołynia, miał opiekować się województwem wołyńskim⁹.

Przed powstaniem lokalnej struktury TRZW tematyka kresowa była podejmowana w Płocku na różne sposoby. Między innymi w dniu 23 listopada 1931 r. powstało koło Towarzystwa Obrony Ziem Wschodnich. Celem działania TOZW było „zrzeszenie osób narodowości polskiej dla prowadzenia pracy społecznej i gospodarczej nad rozwojem wschodnich województw Rzeczypospolitej Polskiej w ramach państwowości i kultury polskiej”, przy czym główny nacisk kładziono na polskie osadnictwo. Płockie koło liczyło 38 członków, jego prezesem został prezydent miasta Adam Ostaszewski, a sekretarzem Marian Macander, siedziba zarządu mieściła się przy ul. Nowy Rynek 14. W skład zarządu weszli ponadto: Wanda Grabowska, inż. Stanisław Klonowski,

Linda, Łukiński, Marcelina Rościszewska, ks. Piotr Kontecki, ptk Antoni Klikowicz, Jan Morawiec, Konstanty Bolesta-Modliński. W związku z zaprzestaniem działalności centrali wiosną 1934 r. koło zostało rozwiązane. Koło płockie w okresie swej działalności zebrało 422 zł, z czego do centrali w Krakowie przekazane zostało 295 zł. Na zebraniu likwidacyjnym postanowiono dokumenty i pieczęć zdeponować w Towarzystwie Naukowym Płockim, a posiadane środki w wysokości 108,30 zł przekazać Polskiej Macierzy Szkolnej¹⁰.

Pracę na polu pomocy Polakom mieszkającym na Kresach podjęta też działająca w Płocku Polska Macierz Szkolna. Objęła swą opieką polską szkołę w Zabrezium gm. Dobrosławka w powiecie pińskim. Na utrzymanie nauczycielki płockie koło przesyłało co miesiąc 75 zł oraz pomoc rzeczową w postaci odzieży, książek, materiałów papierniczych, środków czystości, żywności i słodyczy. Członkowie mieli możliwość deklarowania składek w wysokości 50 gr lub 1 zł. W tym celu organizowano również kwesty publiczne, np. w listopadzie 1935 r. zebrano 111,26 zł z okazji Dnia Oświaty Pozaszkolnej, w lutym 1936 r. w cukierniach Kownackiego i Szałańskiego zebrano 111,50 zł, na Wielkanoc 1938 r. wysłano paczkę z żywnością, szczoteczka do zębów oraz zegar i termometr¹¹. Od jesieni 1938 r. opiekę nad szkołą w Zabrezium przejął pobliski pułk piechoty, a płocczanie zaopiekowali się szkołą w Borowikowszczyźnie, w powiecie wołyńskim. Przekazano jej m.in. kompas i radio¹².

Pomoc dla Polaków na Wschodzie organizowali również płoccy harcerze. Na Boże Narodzenie 1935 r. wysłali 50-kilogramową paczkę zawierającą m.in. 160 książek, 110 zeszytów, a z okazji 20-lecia odzyskania niepodległości ufundowali biblioteczkę zawierającą 400 książek. Zorganizowali też wystawę huculską pod patronatem gen. Ferdynanda Zarzyckiego z eksponatów dostarczonych przez Towarzystwo Przyjaciół Huculszczyzny¹³.

Działalność Towarzystwa w Płocku zapoczątkowana została 7 stycznia 1935 r. Tego dnia w sali starostwa odbyło się spotkanie z delegatem zarządu okręgu warszawskiego, dowódcą 26 DP ze Skierniewic, gen. M. Mackiewiczem, w którym wzięło udział ok. 140 osób. Po omówieniu celów i zadań TRZW delegat przedstawił problemy występujące na Kresach. Wskazał na wynikającą z biedy i nieurodzaju trudną sytuację na Wileńszczyźnie, którą wykorzystywały czynniki litewskie i bolszewickie. Zwrócił uwagę na potrzebę opracowania programu rzeczywistych działań w celu obrony i umocnienia polskości na Ziemiach Wschodnich. Jako formy pracy wskazał na turystykę oraz organizowanie kolonii dla

kresowych dzieci. Wezwał do utworzenia koła Towarzystwa i opłacania składek w wysokości 50 gr. miesięcznie i wpisowego 1 zł.

Wezwanie gen. M. Mackiewicza okazało się skuteczne i zebrani podjęli decyzję o utworzeniu koła. Wybrano zarząd w składzie: prezes – Aleksander Wyczałkowski, sekretarz – mjr Stanisław Stankiewicz, skarbnik – Kazimiera Sadowska, członkowie – Włodzimierz Hołyński, wiceprezydent Aleksander Wernik, zastępcy członków kpt. Antoni Łocz, Władysław Garwacki. Do komisji rewizyjnej wybrano ks. prałata Stanisława Figielskiego, mjr. dypl. Tadeusza Nalepę i Czesława Bielesia. Do kontaktów z prasą wyznaczony został sekretarz mjr S. Stankiewicz, komendant Powiatowej Komendy Uzuppełnień. Wybór władz został zatwierdzony 14 stycznia 1935 r. przez Zarząd Główny TRZW. Początkowo dochodziło do nieporozumień wynikających z podobieństwa nazwy do zlikwidowanego TOZW¹⁴.

Ze względu na specyfikę prowadzonych działań, inne cele stawiano przed jednostkami organizacyjnymi z Ziemi Wschodnich, a inne przed kołami i okręgami z Polski centralnej i zachodniej. Tym ostatnim, a więc i kołu płockiemu stawiano za zadanie:

- utrzymywanie kontaktu z terenem objętym opieką poprzez wyjazdy przedstawicieli, osobisty kontakt i stałą korespondencję, a także gromadzenie materiałów dotyczących potrzeb danego obszaru;
- zbieranie funduszy i pomocy materialnej przez powiększanie ilości członków i zbieranie składek, organizację dochodowych imprez i wydawnictw, zbiórkę książek, pomocy szkolnych, dewocjonaliów;
- pomoc bezpośrednią poprzez subwencjonowanie polskich instytucji na Kresach, budowę domów ludowych i kościołów, fundowanie stypendiów, organizację kolonii i wycieczek dla dzieci z Ziemi Wschodnich;
- pomocy pośredniej przez organizację ośrodków opieki (kół przyjaciół) zajmujących się ośrodkami polskimi na Kresach, pozyskiwanie mecenasów i umożliwianie nauki wybitnym jednostkom na terenie Polski centralnej;
- propagandę – dostarczanie materiałów dla prasy, organizowanie odczytów itp., propagowanie turystyki, organizowanie Tygodnia Ziemi Wschodnich;
- informowania – kupców, rzemieślników i przemysłowców – o możliwości osiedlenia i lokaty kapitału na Ziemiach Wschodnich itp.¹⁵

Jednym z ważniejszych wydarzeń w życiu koła był zjazd okręgu warszawskiego, który odbył się w Płocku 5 maja 1935 r. Obrady rozpoczął prezes zarządu

okręgu gen. M. Mackiewicz, a następnie prowadzenie obrad przekazał prezydium w składzie: przewodniczący A. Wyczałkowski, Wincenty Fiećko, Stanisław Gąsiorowski. Porządek obrad przewidywał: zagajenie, sprawozdanie z działalności okręgu, referat o koloniach, kwestię turystyki i bibliotek oraz wolne wnioski.

W zjeździe udział wzięli: p. Mossakowski (Sierpc), W. Fiećko (Płońsk), S. Winter (Warszawa), B. Skręt (Warszawa – powiat), J. Zaniewski (Rypin), L. Chmielewski (Brzeziny), Bronisław Sławiński (Ciechanów), inż. Bolesław Pawluć (zarząd okręgu), S. Gąsiorowski (Warszawa), mjr Janusz Grzesło (Skierniewice), Jan Buksicki (Łęczycza), Julian Paczowski (Włocławek), Strzembosz (Brzeziny Łódzkie), A. Tuszyński (Gostynin), Walery Janowski i Łuczaj (Łowicz), dr Ciechanowski (Modlin), Trojan Przybora (Mińsk Mazowiecki), Stefan Berdo (Żyrardów), Michał Przybora (Mława) oraz A. Wyczałkowski i mjr S. Stankiewicz (Płock).

Sprawozdanie złożył red. S. Gąsiorowski. Spośród 26 kół w okręgu najliczniejszym, bo liczącym 111 osób, było koło płockie. Zwrócił uwagę na znaczenie wymiany kulturalnej z Kresami. Następnie mjr J. Grzesło przedstawił zagadnienie kolonii letnich. Ustalono, że okręg przyjmie w okresie lipiec-sierpień 530 chłopców w wieku 10-14 lat. W kwestiach administracyjnych i zakwaterowania pomocą służyć miało wojsko. Poszczególne powiaty miały łączyć się w obwody i tak: powiat płocki wraz z sierpeckim i płońskim miał przygotować kolonie dla dzieci z powiatu woiłyńskiego; włocławski, lipnowski i nieszawski dla święciańskiego; ciechanowski, przasnyski i mławski dla mołodeczańskiego; kutnowski, gostyniński i łęczycki dla postawskiego; pułtuski i makowski dla oszmiańskiego. Powiat płocki miał przyjąć na jeden miesiąc 50 dzieci, co razem z kosztami przejazdu miało wynieść około 2 300 zł. W ramach dyskusji postulowano, by koszt przejazdu w jedną stronę pokrył Zarząd Główny. Na koniec gen. M. Mackiewicz zwrócił uwagę na potrzebę wysyłania na Kresy polskich książek. Deklaracje płockiego koła zostały zrealizowane, w połowie czerwca 1935 r. prasa donosiła, że w lipcu ma przyjechać 50 dzieci z powiatu woiłyńskiego na Wileńszczyźnie¹⁶.

Polska książka odgrywała ważną rolę w walce o polskość na Kresach. W ramach TRZW działał Komitet do spraw Szlachty Zagrodowej na Wschodzie Polski koordynujący kwestie związane z rewindykacją dla polskości potomków szlacheckich. Z apelem o zbiórkę książek na potrzeby woiłyńskiego Związku Szlachty Zagrodowej w grudniu 1938 r. wystąpił na łamach prasy A. Kosiński. Społeczeństwo płockie

Aleksander Wyczałkowski - prezes koła płockiego TRZW.

Źródło: H. Giżyńska-Burakowska, *Trójkąt rodzinny z ulicy Płockiej. Chyżyńscy Wyczałkowscy, Tułaczowie*, „Sierpeckie Rozmaitości” 2000, nr 4; http://www.sierpc.com.pl/sr/4_2000/trojkat.html (dostęp: 4 listopada 2016 r.)

zareagowało na ten apel i za pośrednictwem TRZW przekazało na ten cel 150 tomów, za co z podziękowaniem zwrócił się w imieniu dubieńskiego ZSZ prezes zarządu powiatowego A. Jacewicz. Z inspiracji TRZW tematyka szlachty zagrodowej powróciła jeszcze na łamy płockiej prasy. Pojawiały się również inne artykuły dotyczące problematyki kresowej, uwzględniające działalność Towarzystwa¹⁷.

Informacji na temat lokalnej działalności płockiego koła TRZW zachowało się niewiele. Jedną z nich mówi o sprowadzeniu 10 lipca 1937 r. na trzy dni objazdowej wystawy przedstawiającej m.in. rękodzieło kresowe. Wiadomo, że koło działało do 1939 r., a na jego czele niezmiennie stał A. Wyczałkowski, o czym można przeczytać w wydawanym przez TRZW „Roczniku Ziemi Wschodnich”¹⁸.

Prezes płockiego koła TRZW urodził się 13 stycznia 1898 r. w Sierpcu, był synem Jana Wyczałkowskiego, właściciela sklepu spożywczego przy ul. Płockiej. Ukończył Gimnazjum im. króla Jana III Sobieskiego w Krakowie, studiował najpierw krótko

w seminarium duchownym, następnie również przejściowo, medycynę na Uniwersytecie Jagiellońskim, ostatecznie ukończył filologię klasyczną. Wstąpił do Legii Akademickiej, w 1919 r. brał udział w odsieczy Lwowa, a rok później w II powstaniu śląskim.

W latach 1922-1934 w sierpeckim gimnazjum uczył łaciny, a także języka polskiego, historii i geografii, był też opiekunem samorządu uczniowskiego. Angażował się w życie społeczne, w latach 1931-1934 był prezesem Zarządu Powiatowego Bezpartijnego Bloku Współpracy z Rządem.

W 1934 r. przeniósł się do Płocka, gdzie uczył języka polskiego i łaciny w Gimnazjum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego, brał też udział w pracach Przynależności Wojskowej i Wychowania Fizycznego. W Płocku kontynuował działalność w BBWR, już w listopadzie 1934 r. w imieniu Rady Powiatowej brał udział w uroczystości otwarcia linii kolejowej Płock–Sierpc, był też prezesem Zarządu Miejskiego. Od 1935 r. był prezesem zarządu koła TRZW. Angażował się w działalność Klubu Artystycznego Płocczan. Był żonaty z Haliną z Chyżyńskich – również nauczycielką, z którą mieli jedną córkę, Krystynę¹⁹.

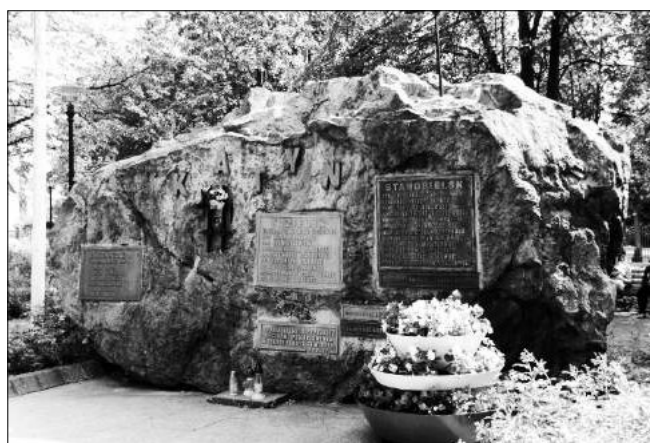
W 1939 r. został zmobilizowany jako porucznik rezerwy. Jego życie do końca związane było z Kresami; dostał się do sowieckiej niewoli, został osadzony w obozie w Starobielsku i rozstrzelany w Piatichatkach pod Charkowem²⁰.

Po wojnie upamiętnianie ofiar tzw. zbrodni katyńskiej nie było możliwe. Nazwisko A. Wyczałkowskiego znalazło się jednak na tablicy pamiątkowej odstoniętej w 1964 r. podczas XI Zjazdu Małachowiaków. Tablica poświęcona została nauczycielom i wychowankom, którzy zginęli podczas II wojny światowej. Na tablicy przy nazwiskach poległych znajdowały się wiek danej osoby oraz miejsce i rok śmierci. W przypadku A. Wyczałkowskiego znalazł się zapis: „Lat 40 zginął”. Nie podano miejsca śmierci, a podany wiek był ewidentnie błędny (40 lat miał w roku 1938). W 2009 r. tablica została uzupełniona o 12 nazwisk oficerów i policjantów, pomordowanych na wschodzie. Wśród nich znalazł się też prawidłowy wpis o A. Wyczałkowskim²¹.

Rok wcześniej, w ramach ogólnopolskiej akcji sadzenia tzw. Dębów Pamięci, w której każda z ofiar zbrodni katyńskiej ma zostać upamiętniona własnym drzewkiem, na terenie Małachowianki uhonorowany został m.in. jej były nauczyciel i prezes płockiego koła TRZW²². O A. Wyczałkowskim pamiętało też rodzinne miasto, jego nazwisko znalazło się na Pomniku Ofiar Katynia w Sierpcu, na tablicy pomordowanych jeńców z obozu w Starobielsku.

Dąb Pamięci poświęcony Aleksandrowi Wyczałkowskiemu.
Fot. P. Fijołek

Tablica na Pomniku Ofiar Katynia w Sierpcu poświęcona pomordowanym sierpczanom z obozu w Starobielsku. Na ostatnim miejscu widnieje – słabo widoczny – Aleksander Wyczałkowski.
Fot. G. Gołębiowski

Niewiele informacji na temat działalności plockiego koła TRZW zachowało się do naszych czasów. Istnieją jednak przesłanki, pozwalające stwierdzić, że nie było ono jedynie towarzysko-organizacyjną fikcją (jak niektóre inne organizacje). Po pierwsze, było najliczniejszym kołem okręgu warszawskiego. Po drugie, celem członków miało być dyskretne animowanie

aktywności lokalnej na rzecz Kresów, bez nagłaśniania udziału własnego. Po trzecie, apele o ofiarności na rzecz Polaków na Ziemiach Wschodnich znajdowały skutecznego oddźwięk. Po czwarte, prasa lokalna regularnie poruszała tematykę kresową. Wszystko to pozwala wyciągnąć wniosek, że cele, które stawiało sobie plockie koło TRZW były realizowane.

Przypisy

- 1 J. Tomaszewski, *Towarzystwo Rozwoju Ziem Wschodnich*, [w:] *Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, [red.] A. Garlicki, Warszawa 1999, s. 461; zob.: M. Kacprzak, *Towarzystwo Rozwoju Ziem Wschodnich 1933-1939*, Łódź 2004.
- 2 *Sprawozdanie Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich z działalności 11.X.33-11.X.36*, Warszawa 1936, s. 4-5; zob.: *Statut Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich i instrukcja organizacyjna*, Warszawa 1934.
- 3 „Biuletyn Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich” 1934, nr 1, s. 4.
- 4 Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Gabinet Ministra Spraw Wojskowych [dalej: CAW, GMSWojsk.], sygn. I.300.1.356, *Sprawy organizacyjne TRZW materiał do dyskusji dla Komisji Organizacyjnej III Walnego Zjazdu TRZW w dn. 11. VI. 1939*, s. 2-3.
- 5 CAW, GMSWojsk., sygn. I.300.1.356, „Komunikat Zarządu Głównego” 1938, nr 11, p. 207, s. 9-10; *ibidem*, *Sprawozdanie Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich w trzecim okresie sprawozdawczym 22.V.1938-11.VI.1939*, s. 40; zob.: *Sprawozdanie Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich z działalności 11.X.33-11.X.36*, Warszawa 1936; *Sprawozdanie Towarzystwa Rozwoju Ziem Wschodnich z działalności w drugim okresie sprawozdawczym 11.X.36-22.VI.38*, Warszawa 1938.
- 6 M. Kacprzak, *op. cit.*, s. 25-28.
- 7 *ibidem*, *passim*.
- 8 CAW, GMSWojsk., sygn. I.300.1.356, *Referat Wiceprezesa ZG TRZW p. P. Jarockiego wygłoszony na posiedzeniu Komisji dla spraw organizacyjnych Walnego Zjazdu TRZW w dn. 11 października 1936*, s. 3; *Statut...*, s. 6-10.
- 9 CAW, GMSWojsk., sygn. I.300.1.356, *Sprawozdanie... 22.V.1938-11.VI.1939*, s. 101; *ibidem*, *Sprawy organizacyjne TRZW...*, s. 17-18; *ibidem*, „Komunikat Zarządu Głównego” 1938, nr 8, poz. 154, s. 26; *Sprawozdanie... 11.X.33-11.X.36*, s. 86-88; *Sprawozdanie... 11.X.36-22.VI.38*, s. 141-143; „Rocznik Ziem Wschodnich” 1935, s. 288; *ibidem*, 1936, s. 156-157; *ibidem*, 1937, s. 291; *ibidem*, 1938, s. 232; *ibidem*, 1939, s. 215.
- 10 *Towarzystwo Obrony Ziem Wschodnich*, „Dziennik Płocki”, nr 271 z 21 listopada 1931, s. 3; *Utworzenie Koła Plockiego Towarzystwa Obrony Ziem Wschodnich*, *ibidem*, nr 274 z 24 listopada 1931, s. 2; *Po likwidacji plockiego koła Towarzystwa Obrony Ziem Wschodnich*, „Głos Mazowiecki”, nr 68 z 23 kwietnia 1934, s. 1; *Adresy Zarządu Głównego i Zarządów Kół T.O.Z.W.*, „Polska Wschodnia” 1932, nr 17, s. 172; *Sprawozdanie z Walnego Zjazdu Towarzystwa Obrony Ziem Wschodnich odbytego w Krakowie w dnia 22. maja 1932 roku*, *ibidem*, nr 17, s. 12-13; *Osadnictwo na ziemiach wschodnich*, „Dziennik Płocki”, nr 275 z 26 listopada 1931, s. 2. Dokumenty TOZW w zbiorach TNP nie zachowały się.
- 11 L.R., *Płocka szkoła na Polesiu*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 4, s. 120; *Płocka P.M.S. frontem ku kresom*, „Głos Mazowiecki”, nr 31 z 8 lutego 1934, s. 1; *Płock dla Polesia*, *ibidem*, nr 46 z 23 lutego 1935, s. 1; *Płocka szkoła na Pińszczyźnie*, *ibidem*, nr 54 z 5 marca 1935, s. 3; *Płocka szkoła w Zabereziu na Polesiu*, *ibidem*, nr 55 z 6 marca 1935, s. 3; „Płocka Szkoła w Zabereziu” *dziękuje plockczanom za opiekę i pomoc*, *ibidem*, nr 70 z 23 marca 1935, s. 1; *Pamiętajmy o plockiej szkole w Zabereziu na Polesiu*, *ibidem*, nr 127 z 1 czerwca 1935, s. 3; *Płocka szkoła na Polesiu*, *ibidem*, nr 219 z 21 września 1935, s. 1; *Kupujemy cegielki na budowę zagrożonej twierdzy na kresach*, *ibidem*, nr 261 z 11 listopada 1935, s. 3; *Na plocką szkołę na Polesiu w Zabereziu*, *ibidem*, nr 15 z 20 stycznia 1936, s. 3; *Przypominamy plocką szkołę w Zabereziu na Polesiu*, *ibidem*, nr 282 z 3 grudnia 1936, s. 3; *Dzieci plockie dla dzieci Polesia*, *ibidem*, nr 287 z 10 grudnia 1936, s. 3; *Pamiętajmy o plockiej szkole w Zabereziu*, *ibidem*, nr 32 z 9 lutego 1937, s. 3; *Płocka szkoła w Zabereziu*, *ibidem*, nr 70 z 9 listopada 1937, s. 3; *Zebrania*, *ibidem*, nr 70 z 26 marca 1938, s. 5; *P.S.M.*, *ibidem*, nr 97 z 26 kwietnia 1938, s. 3; *Listy z Zaberezia do Płocka*, *ibidem*, nr 104 z 7 maja 1938, s. 6; *Idzie gwiazdka*, „Kurjer Mazowiecki”, nr 282 z 3 grudnia 1936, s. 3; *Dzieci plockie dla dzieci Polesia*, *ibidem*, nr 287 z 10 grudnia 1936, s. 3; *Płocka szkoła w Zabereziu*, *ibidem*, nr 258 z 9 listopada 1937, s. 3. *Na plocką szkołę na Polesiu*, „Głos Mazowiecki”, nr 269 z 20 listopada 1935, s. 3; *Wyniki zbiórki na Plocką Szkołę Polskiej Macierzy Szk. w Zabereziu na Polesiu*, *ibidem*, nr 30 z 6 lutego 1936, s. 3; „Święcone” *dla Plockiej Szkoły w Zabereziu*, *ibidem*, nr 91 z 21 kwietnia 1938, s. 3.
- 12 *Już nie Zaberezie – ale Borowikowszczyzna*, *ibidem*, nr 260 z 14 listopada 1938, s. 3; *My już wiemy gdzie leży Płock*, *ibidem*, nr 277 z 3-4 grudnia 1938, s. 5; *12 km. od poczty i 40 km. od kolei znajduje się Płocka Szkoła P.S.M. na Kresach*, *ibidem*, nr 280 z 7-8 grudnia 1938, s. 7; *Już nie Zaberezie, ale Borowikowszczyzna*, „Kurjer Mazowiecki”, nr 3 z 4 listopada 1938, s. 3; *Wieści z naszej szkoły w Borowikowszczyźnie*, *ibidem*, nr 272 z 29 listopada 1938, s. 3; *A co piszą dzieci*, *ibidem*, nr 273 z 30 listopada 1938, s. 3; *Podziękowanie*, „Głos Mazowiecki”, nr 282 z 7-8 grudnia 1938, s. 5.
- 13 *Łączność Płocka z Kresami Wschodn. zacieśnia się coraz bardziej*, *ibidem*, nr 247 z 24 października 1935, s. 3; *Hojny dar harcerzy*, *ibidem*, nr 261 z 15 listopada 1938, s. 3; *Wystawa huculska w Płocku*, *ibidem*, nr 288 z 11 grudnia 1936, s. 3; *Jutro otwarcie wystawy*, *ibidem*, nr 290 z 14 grudnia 1936, s. 3.
- 14 *W Płocku powstaje nowa organizacja*, *ibidem*, nr 5 z 5 stycznia 1935, s. 3; *W Płocku o Kresach Wschodnich*, *ibidem*, nr 6 z 7 stycznia 1935, s. 3; *Z T-stwa Rozwoju Ziem Wschodnich Koło Płock*, „Dziennik Płocki”, nr 27 z 1 lutego 1935, s. 3; *W Płocku powstanie Oddział T-wa Rozwoju Ziem Wschodnich*, *ibidem*, nr 7 z 8 stycznia 1935, s. 3; *Z wczorajszego odczytu gen. Mackiewicza*, „Głos Mazowiecki”, nr 7 z 8 stycznia 1935, s. 1; *Plockie Koło Rozwoju Ziem Wschodnich rozpoczyna normalną już pracę*, *ibidem*, nr 29 z 4 lutego 1935, s. 2; *Towarzystwo Rozwoju Ziem Wschodnich a Towarzystwo*

- Obrony Ziemi Wschodnich, „Kurjer Mazowiecki”, nr 4 z 4 czerwca 1935, s. 3.
- ¹⁵ CAW, GMSWojsk., sygn. I.300.1.356, *Sprawy organizacyjne TRZW...*, s. 19-21.
- ¹⁶ Zjazd delegatów Tow. Rozwoju Ziemi Wschodnich, „Dziennik Płocki”, nr 98 z 27 kwietnia 1935, s. 3; *Wczoraj obradował w Płocku wojewódzki zjazd delegatów Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich, „Głos Mazowiecki”*, nr 105 z 6 maja 1935, s. 1; *Ze Zjazdu Delegatów Okręgu Warszawskiego T-wa Rozwoju Ziemi Wschodnich, „Dziennik Płocki”*, nr 104 z 6 maja 1935, s. 1; *50 dzieci z Kresów Wschodnich przyjeżdża na kolonie letnie do Płocka, „Kurjer Mazowiecki”*, nr 19 z 24 czerwca 1935, s. 3.
- ¹⁷ *Wzmacniamy polskość na Kresach!*, „Głos Mazowiecki”, nr 290 z 20 grudnia 1938, s. 3; *Miły list z dalekiego Wołynia, ibidem*, nr 48 z 28 lutego 1939, s. 5; *Szlachta zagrodowa na Wschodzie Polski, ibidem*, nr 65 z 20 marca 1939, s. 2; *Olbrzymi rozwój Związku Szlachty Zagrodowej, „Kurjer Mazowiecki”*, nr 60 z 14 marca 1939, s. 2; *Bezpłatny powrót z Kresów Wschodnich, ibidem*, nr 187 z 13 sierpnia 1937, s. 3; *Lato na Ziemiach Wschodnich, ibidem*, nr 144 z 26 czerwca 1937, s. 2; *Z działalności Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich, ibidem*, nr 210 z 2 października 1937, s. 2; *Czy jest węgiel na Wołyniu, ibidem*, nr 263 z 16 listopada 1937, s. 2; *Warunki kolonizacji wiejskiej na Polesiu, ibidem*, nr 214 z 20 września 1938, s. 3; *Organizacja kas bezprocentowych na Polesiu, ibidem*, nr 249 z 31 października 1938, s. 2; *Tydzień Ziemi Wschodnich, ibidem*, nr 112 z 17 maja 1939, s. 4; *„Tydzień Ziemi Wschodnich” 5-10 czerwca 1939, ibidem*, nr 122 z 31 maja 1939, s. 2; *Ziemia Wschodnie – sprawa całego narodu, ibidem*, nr 127 z 6 czerwca 1939, s. 2; *Zmieniło się oblicze Ziemi Wschodnich, ibidem*, nr 133 z 14 czerwca 1939, s. 1; *Frontem do wschodu, „Głos Mazowiecki”*, nr 81 z 6 kwietnia 1936, s. 2.
- ¹⁸ *Wystawa objazdowa, ibidem*, nr 154 z 8 lipca 1937, s. 1; *„Rocznik Ziemi Wschodnich” 1935, s. 288; ibidem, 1936, s. 156-157; ibidem, 1937, s. 291; ibidem, 1938, s. 232; ibidem, 1939, s. 215.*
- ¹⁹ H. Burakowska, J. Burakowski, *Sierpczanie tysiąclecia*, Sierpc 2005, s. 99-100; H. Giżyńska-Burakowska, *Trójkąt rodzinny z ulicy Płockiej. Chyżyńscy Wyczałkowscy, Tułaczowie, „Sierpeckie Rozmaitości” 2000*, nr 4, s. 95-101; G. Gołębiowski, *Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918-1939*, Płock 2008, s. 141; A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznanii*, Płock 2002, s. 650; M. Staniszevska, *Biogramy nieżyjących nauczycieli*, [w:] *100 lat Liceum Ogólnokształcącego w Sierpcu 1916-2016*, [red.] M. Staniszevska, Sierpc 2016, s. 332-333; A. M. Stogowska, *Kultura i życie artystyczne Płocka w latach 1918-1939*, [w:] *Dzieje Płocka, t. 2, Dzieje miasta w latach 1793-1945* [red.] M. Krajewski, Płock 2006, s. 644.; J. Szczepański, *Ziemia sierpecka z lat II Rzeczypospolitej 1918-1939*, [w:] *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, [red.:] M. Chudzyński, Sierpc 2003, s. 376, 411, 432.
- ²⁰ *Rozstrzelani w Charkowie: alfabetyczny spis 3739 jeńców polskich ze Starobielska rozstrzelanych w kwietniu-maju 1940, według źródeł sowieckich i polskich*, [red.] M. Skrzyńska-Pławińska], Warszawa 1996, s. 219; H. Burakowska, J. Burakowski, *op. cit.*, s. 99.
- ²¹ H. Płuciennik, S. Płuciennik, *Małachowianka 835 lat Płockiej Szkoły*, wyd. 2, Płock 2015, s. 71-72.
- ²² <http://malachowianka.plock.org.pl/aktualnosci/978/deby-bohaterom> (dostęp: 4 listopada 2016 r.).

PŁOCK CLUB OF THE EASTERN BORDERLAND DEVELOPMENT SOCIETY

Summary

Płock club of the Eastern Borderland Development Society worked actively thereat from 1935 to 1939. It was mostly concerned with organising trips for children, providing material aid, shipping out Polish books and popularizing the Eastern Borderland issues in the local press. The chairman of the club was Aleksander Wyczałkowski.